

*„Kõne- ja keelearendus on
nii teadus kui ka kunst.”*

*(J.-L. Nespoulou, C. Soum.
Kõnest Euroopa logopeedide
IV kongressil)*

Kadi Lukanenok
Tiiu Tammemäe

HÄÄLIKUSEADE JA KÕNEARENDEUSE HARJUTUSTIK

Käesolev harjutustik koosneb 8 osast: metoodiline juhend ning komplektid häälikute **S, R, K, V, P, T, Õ, Ä, Ö** ja **Ü** seadeks ning automatiseerimiseks. Viimased neli häälikut on ühises komplektis.

Peamiste kasutajatena on silmas peetud logopeede, kes juhendavad ja arendavad 5–7-aastasi häälduspueetega lapsi. Kuid harjutustiku polüfunktsionaalsust arvestades loodavad autorid, et materjali hakkavad kasutama ka teised pedagogid ja pedagoogikaspetsialistid. Varieerides materjali hulka ja lapse töö iseseisvuse astet, saab seda harjutustikku kohandada ka oluliselt vanematele või mõnevõrra noorematele lastele. Samuti on lapsevanematel hõlbus antud komplektide järgi oma last kodus harjutamisel juhendada ja aidata.

Iga harjutuskomplekt sisaldab vastava hääliku õige ja väära häälduse kirjeldust ning vahendeid praktiliseks tööks. Põhiline tööüksus on värviline tööleht, mille poorel on esitatud vastav keeleline materjal. Tunnis harjutatu kinnistamiseks saab laps koju kaasa värvilisest töölehest tehtud must-valge koopia. Keeleline materjal on abiks tööd juhtivale täiskasvanule, seda on võimalik kasutada ka lugemaopetamise ja lugemise harjutamise eesmärgil.

Arvestuslikult kulub ühele tööüksusele üks kõneravitund (seanss).

▶ Harjutustik on vormistatud lahtiste lehtedena – see võimaldab logopeedil (tööd juhtival täiskasvanul) valida ja järjestada materjali vastavalt iga lapse individuaalsetele vajadustele.

▶ Lapse must-valged lehed on soovitatav kokku kõita. Lehti töö käigus lisades saab laps niiviisi oma tööraamatu.

▶ Harjutustiku kasutamise hõlbustamiseks on töölehtedel pealkiri. Märkis paremas ülanurgas osutab, kus harjutatav häälik sõnas asub.

▶ Harjutustik on mõeldud laua ääres töötamiseks. Lisatud ei ole mängudes vajaminevaid nuppe ega täringuid.

MATERJALI JÄRJESTUS JA TÖÖ KÄIK

Töölehtede koostamisel ja järjestamisel on arvestatud hääliku seade ja automatiseerimise traditsioonilist kulgu, töös liigutakse lihtsamalt keerulisemale. Oma keerukuse tõttu enamat harjutamist nõudvate häälikute ja häälikuühendite kohta on rohkem materjali.

Hääliku seade ja automatiseerimise traditsiooniline kulg on soovituslik. Seda tööd tehes peab logopeed mõistma lapse individuaalseid iseärasusi ja vajadusi.

Hääliku seade ja automatiseerimise etapid

1. Hääliku esilekutsumine ja isoleeritud hääldamine
2. Häälik sõna/silbi alguses
3. Häälik sõna/silbi lõpus
4. Häälik sõna sees
5. Häälik eri ühendites
6. Häälik mitmes positsioonis korraga
7. Häälik sõnaühendis, fraasis, ütluses ja lauses
8. Häälik spontaanses kõnes ja mängudes

TEISTE OSKUSTE ARENG

Töös selle harjutustikuga arenevad lapse oskused ka laiemalt.

Paralingvistilised oskused. Neid aitavad edendada hääle kõrguse, tugevuse ja intonatsiooni muutmise, samuti sosinkõne harjutused.

Grammatika ja sõnavara kasutamine. Töö käigus laieneb ja täpsustub lapse sõnavara, arenevad süntaktilised oskused.

Sõnade fonoloogilise struktuuri mõistmine ja lugemisoskus. Töölehtedel olevate tähtede ja täheühendite sidumine sõnadeks juhib lapse tähelepanu sõnade koostisele. Harjutustikus on Ö, Ä, Ö ja Ü komplektile lisatud sõnasedelid; tehes sama laadseid sedeleid ka teistele komplektidele, on võimalik nimetatud tööloiku veelgi süvendada.

Suhtlemisoskus. Õpitud keelendeid rakendatakse vahetutes mängu- ja suhtlussituatsioonides. Nii kinnistub õige hääldus, aga areneb ka lapse kommunikatiivsus.

Peenmotoorsed oskused. Nende arendamiseks annavad võimaluse ülesanded, milles on vaja värvida, lõigata ja liimida (saab teha must-valgel lehel), järgida mitmesuguseid jooni, leida joonega ühendatud paare jne.

Kognitiivsed oskused. Komplektides on suur hulk mitmesuguseid taju, tähelepanu, mälu ja mõtlemist arendavaid harjutusi.

HARJUTUSTIKU KOOSTAMISE PÕHIMÕTTED

Süsteemsus ja mitmekülgsus – harjutustik lähtub pedagoogika, kõne- ja üldarenduse ning hääliku-seade põhimõtetest. Oma komplitseerituse tõttu vajavad teatud keelelised üksused automatiseerumiseks rohkem aega, niisiis esitatakse nendes tööloikudes rohkem harjutusi. Keelelist materjali on haaratud võimalikult laialt, kaasates olulisema osa kriitilistest fonoloogilistest ja grammatilistest konstruktsioonidest. Harjutustik võimaldab logopeedil pakkuda lapsele peale häälikuseade ka muud huvitavat ja mitmekülgselt arendavat tegevust.

Teaduslikkus – harjutustiku koostamisel on arvestatud vastava ala teadussaavutusi ja tõekspidamisi. Töölehtede järjestus ja harjutustiku vormistus lähtuvad traditsioonilisest häälikuseade järjekorrast: 1) häälik sõna tasandil – isoleeritud hääliku tekitamine ja hääldamine, häälik sõna/silbi alguses, häälik sõna/silbi lõpus, häälik sõna sees, häälik eri ühendites, häälik mitmes positsioonis korraga; 2) häälik lause/ütluse tasandil – häälik sõnas, häälik mitmes sama struktuuriga sõnas, häälik sõnaühendis, häälik lauses; 3) häälik spontaanses kõnes. Arvestatud on vajadust harjutada nii spontaanset kõnet kui ka kooskõnet, järelkõnet ja dialoogi.

Toetumine lapse aktiivsusele. Harjutustik võimaldab kõneravitundides mitmesuguseid tegevusi, mis toetuvad ühelt poolt lapse aktiivsusele ning teiselt poolt ergutavad aktiivsuse teket ja ilmnest (ülesanded otsida või koostada paare, leida sarnasusi ja erinevusi, jms). Vähem aktiivseid lapsi peaks saama nende huvidele vastava materjaliga ärgitada ise tegemisele ja katsetamisele, et seeläbi suurendada ka nende motiveeritust. Omal kohal võib olla mängudele võistluslikkuse lisamine.

Multisensoorne mõjutamine. Kõigile harjutamist vajavatele keelelistele üksustele on püütud leida sobivat visuaalset vastet, ühtki keelelist üksust ei pea harjutama ainult auditivse mudeli toel. Rohkelt on ka peenmotoorikat arendavat tegevust.

Individaalne lähenemine ja lapse vastutustunde kasvatamine. Töölehtede hulgast sobivaid valides ja neid omavahel kombineerides on logopeedil võimalik koostada just antud lapsele vajalik komplekt. Siis ei kogune lapse tööraamatusse üleliigseid, kasutamata töölehti, lapsel areneb harjumus oma töid lõpule viia ning seekaudu ka vastutustunne.

Lastepärasus ja eakohasus – harjutustiku koostamisel on sihtgrupina silmas peetud 5 – 7 aasta vanuseid lapsi. Töölehtede semantiline sisu järgib koduloolist printsiipi: pere, kodu ja lapse lähem ümbruskond, inimestevahelised suhted, inimeste tegevused, loodus, aastaajad jm. Valikut tehes on püütud arvestada nimetatud vanuses laste arengutaset ja huve.

Adapteeritavus – lihtsate võtetega saab harjutustikku kohandada sihtgrupist märksa vanematele ja ka veidi noorematele lastele. Vanemate laste puhul võib suurendada materjali või iseseisva töö hulka; samuti võib lasta neil endil teemaga sobivaid lisalehti juurde teha. Väiksematele lastele materjali sobitamiseks tuleb varuda rohkem aega, anda lapsele jõukohaseid selgitusi, kasutada harjutusi valikuliselt vastavalt lapse tasemele.

Järgnevus – harjutuste raskusaste tõuseb, iga uus aste eeldab eelnevate astmete omandatust.

Ajakohasus. Töölehtedel kajastuvad tänapäeva mõttemaailm ja materiaalne olustik (inimeste huvid, võimalused ja omavahelised suhted, riietus, interjöörid, tarbeesemed). Lapsed peaksid asju ja olukordi piltidelt hõlpsasti ära tundma.

Käepärasus ja otstarbekus – töölehti on kerge kasutada. Et materjali valimisel tuleb lähtuda iga lapse individuaalsetest vajadustest, ei ole töölehed esitatud kinnise köitena. Väljapakutud järjestus ei eelda täpset järgimist, vaid on pigem üldine ja soovituslik.

Uudsus lapsele. Harjutustiku vormistamine lahiste töölehtedena aitab säilitada väikestele lastele väga vajalikku üllatuslikkust ning hoida üleval

õppimise ja harjutamise motivatsiooni. Laps ei tea ette, missugune tööleht järgmiseks võetakse, erinevalt valmis töövihikutest ja -materjalidest on iga tööleht talle uus, sest puudub võimalus harjutusmaterjali varem läbi lapata.

Lapse loovuse rakendamine. Paigutades töölehtedele pilte lisadest või mujalt, (must-valgel lehel) värvides või juurde joonistades rakendab laps oma loovust. Lapse omapoolse panuse kaudu kujuneb isiklik tööraamat talle tähtsamaks ja siduvamaks, kui valmisvihik seda suudaks olla.

Perekonna kaasamine. Lapsele koju antavad must-valged töölehed eeldavad ja soosivad vanematepoolset abi ja toetust tema kodusel harjutamisel. Kaasasolevaid mängu saab mängida kogu perega.

Eelöeldu väljendab autorite arusaama oma ülesandest selle harjutustiku koostamisel. Harjutustikku kasutades leiavad loova mõttelaadiga logopeedid jt juhendajad kindlasti uusi vaatenurki ja huvitavaid rakendusvõimalusi. Kõik täiendused ja edasiarendused on lubatud ja teretulnud.

Kujundus ja pildid: Maite-Margit Kotta

Toimetaja Maret Kangur
Kunstiline toimetaja Endla Toots
Tehniline toimetaja Lauri Haljamaa

Tallinn, 2004

© Kadi Lukanenok, Tiiu Tammemäe, 2004

© Kirjastus Koolibri, 2004

Postiaadress: AS Koolibri, pk. 233, 10503
Asukoht: Lehola 8 / Hiiu 38, 11620 Tallinn